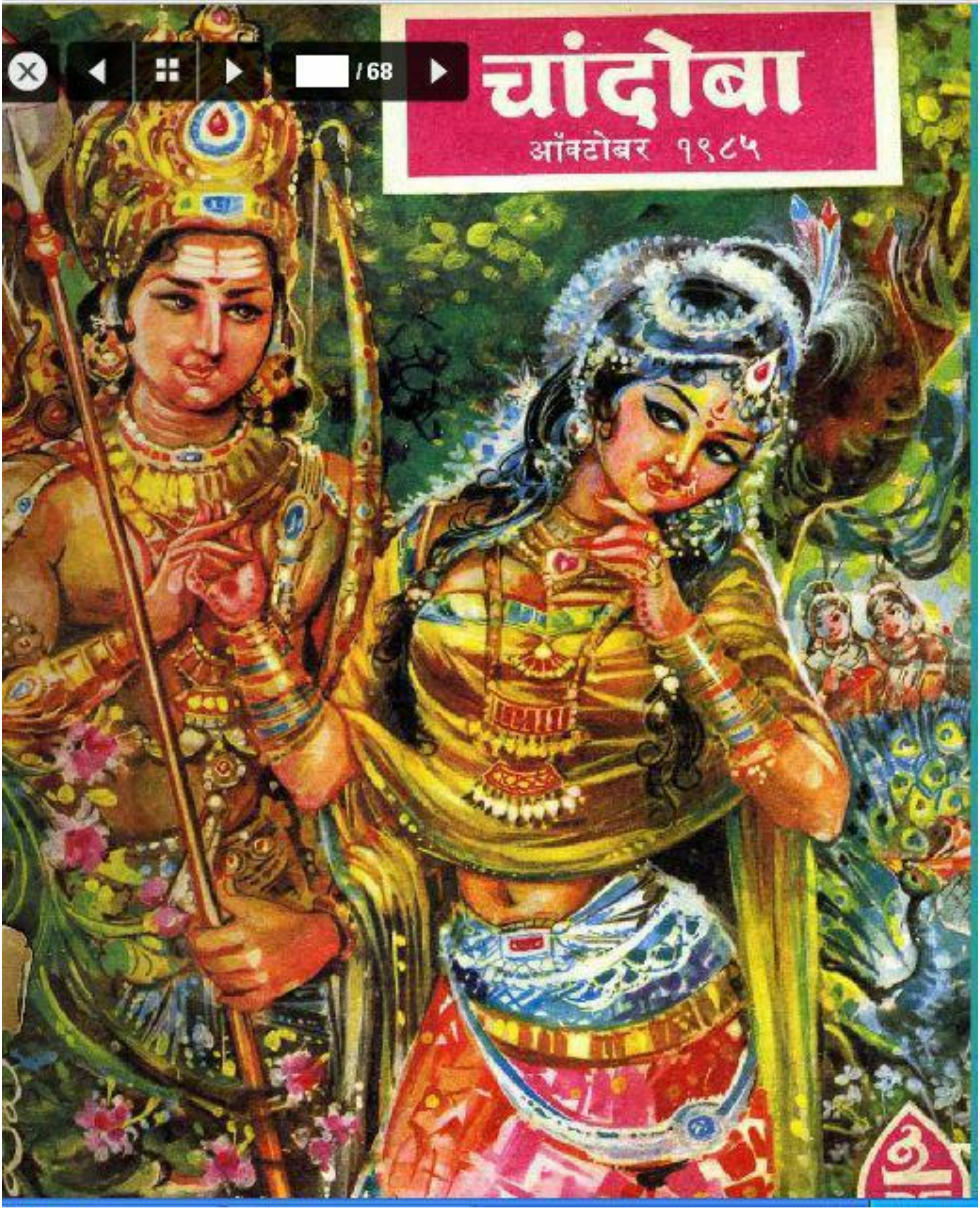
चांदोबा

ऑक्टोबर १९८५

चांदोबा

संस्थापक : 'चक्रपाणी'
संचालक : नागिरेड्डी

लोभी वृत्तीच्या माणसांच्या इच्छेला काही मर्यादाच नसते. ते सर्व काही संपन्न असले तरी असंतुष्ट रहातात. त्यांना खरे पहाता पूर्वगोष्टीचे ज्ञान देऊन गतजीवनातील आठवणी सांगितल्या तर एखादे वेळेस त्याच्यात बदल घडण्याची शक्यता असते ह्याचे उदाहरण आपल्याला "अतृप्त इच्छा" ही गोष्ट वाचूनच समजेल.

अमर वाणी

बहिर्मरीचं मलिन, मन्तस्सारं हि दृस्यते ।
विकार रूपोपि बुधः, हृदि प्रज्ञान्वितः खलु ॥

[बाह्य सुंदर रूप पाहून माणसाचे उपजत गुण काही आपण पाहू शकत नाही. काळी मिरी जशी बाहेरून काळी दिसली तरी आत जहाल तिखट असते तद्वतच बाहेरून कुरूप दिसणारी माणसे सुद्धा विद्वान पंडीत असतात.]

वर्ष : ३५ ऑक्टोबर १९८५ अंक : ४

एक प्रत : २-०० :: वार्षिक वर्गणी : २४-००

चोरांना पकडणारा पोपट

[illegible] कुटुंबात एकदा चोरी झाली. परंतु कोणालाही [illegible] की, चोरी कशी झाली? त्या घराच्या मालकोणीने एका पोपटाला पाळले होते चोरीनंतर तो पोपट सारखा हाकां मारीत राहीला रोनी रॉबर्ट तेव्हां पोलिसांनी चोरांच्या रेकॉर्ड मध्ये असलेल्या रोनी व रॉबर्टला पकडून हातकड्या घातल्या घरात कोणीही नाही असे पाहून ते दोघे एकमेकांना नावांनी हाका मारीत होते ते पाहूनच तो पोपट त्यांची नांवे तोंडाने म्हणत राहीला होता.

गळणारा धातु

न्यु हाम्पशायर नावाच्या एका कंपनीने एका नविन धातुचा शोध लावला आहे. यद्यपि ही एक धातु आहे. तरी सुद्धा तिच्यात पाणी मिसळले तर ते बारा मिनिटाच्या आत गळून जाऊन आपले अस्तित्व घालवून बसते.

पाण्यात बुडालेले शहर

महाभारताच्या पुराणावरुन आपल्याला असे समजते की, श्रीकृष्णाच्या मरणानंतर द्वारका नगर समुद्रात बुडून गेले. परंतु सद्द स्थितित डॉ. एस् आर् राव ह्यांच्या नेतृत्वाने पुरातन विभागातील खोदाईच्या वेळी असे दिसले कि खरोखरी इ. पू. १५०० मध्ये एक प्राचिन शहर समुद्रात बुडाले होते.

तुम्हांला माहीत आहे कां?

१. सर्वात प्रथम पृथ्वी गोल आहे असे सांगुन विश्वस संपादन करणारी व्यक्ति कोण?
२. सर्वात प्रथम पृथ्वीचा परिध मोजणारी व्यक्ति कोण?
३. ध्रुव प्रदेशांच्या पेक्षा भुमध्य रेखांच्या जवळच्या वस्तुंचे वजन कमी होते, कां?
४. जगातील सर्वात मोठे अनैसर्गिक बंदर कुठे आहे?
५. जगातील सर्वात मोठे वाळवंट सहारा परंतु दुसरे मोठे वाळवंट कुठे आहे?

[उत्तरे पान ६४ वर पहावीत.]

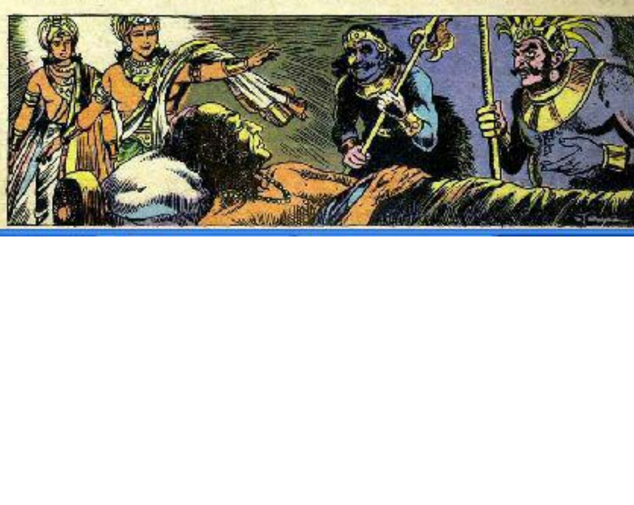
अजामिल

प्राचिनकाळात कन्याकुब्ज नगरात अजामिल नावाचा एक ब्राह्मण रहात होता. लहानपणी तो खूप चरित्रवान व सदाचारी होता. तारुण्यात पदार्पण केल्यानंतर तो एके दिवशी फुले वेचण्याकरीता म्हणून पुष्पवाटिकेत गेला. परत येतांना त्याला काही दारुडे जुगारी व वाईट व्यसनांत मतीगुंग झालेले तरुण दिसले. त्याचक्षणी अजामिलच्या मनाने चुकीच्या रस्त्याने जाण्याचा निर्णय घेतला व त्याने घरदार सोडून ताडी विकून धर्मविरुद्ध वागणाऱ्या एका बाई बरोबर विवाह करून भोगविलासात आपले आयुष्य घालवले. त्यांना एकूण आठ मुले झाली शेवटच्या मुलाचे नांव त्यांनी "नारायण" असे ठेवले.

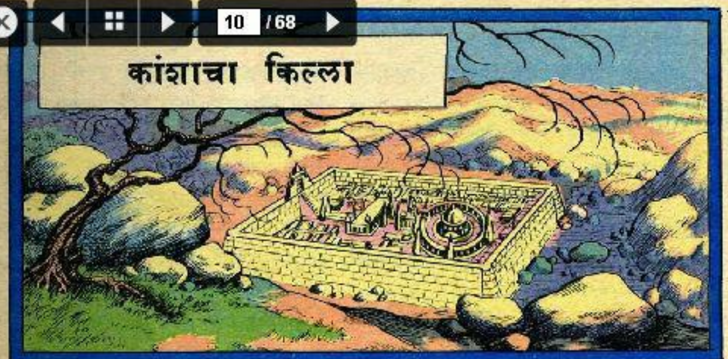
वार्धक्य आल्या बरोबर अजामिल आजारी पडला व त्याने अंथरूण धरले. त्या स्थितित असतांना त्याला यमराजाचे दूत दिसू लागले. मरणाच्या भीतीने त्याने मोठ्याने किंचाळत आपल्या लहान मुलाचे नांव घेत 'नारायण' 'नारायण' असे ओरडत हांका मारले. हे शब्द जेव्हां विष्णूदुतांच्या कानी पडले तेव्हां त्यांनी तावडतोब अजामिलला दृष्टांत दिला. तेव्हां तेथे उपस्थित झालेल्या यमदुतांमध्ये व विष्णुदुतांमध्ये वादविवाद सुरु झाला की, ह्याला यमलोकात न्यायचे कां विष्णुलोकात ? अजामिल तर बेशुद्धावस्थेत होता. तरी त्याला अस्पष्ट ऐकू आले. त्यांच्या बोलाचाली वरून कळले आपण कसे नीच जीवन जगत आहोत. त्याचा त्याला पश्चाताप होऊ लागला.

शेवटी यमदुत असा विचार करीत तेथून निघून गेले की—"हा कोणीतरी मोठा विष्णु-भक्त दिसतो आहे. आपण बहुदा चुकून इथे आलो !" असे होऊन त्याची मरणाची वेळ तर टळून गेली. आणि त्याचा परिणाम असा झाला की, त्याचे आरोग्य सुधारू लागले.

त्या दिवसापासून त्याच्या मनात भयंकर बदल झाला. त्याने असे मनांत स्मरण केले आपला लहान मुलगा "नारायण" ह्याला हांका मारले तरी विष्णुदूत त्या बोलावण्याने धावून आले. व विष्णुचे आपल्यावरील अगाध प्रेम पाहून त्याला गहिवरून येऊ लागले. त्याने आपले उर्वरित आयुष्य देवाची भक्ति ध्यान धारणा सदाचरण ह्यात घालवून गंगा किनारी आपली समाधी लावली. व आपल्या शरिराचा त्याग करून तो विष्णु लोकांत गेला.

कांशाचा किल्ला

१०

[अंधार पडल्यानंतर झाडाच्या फांदीवर पेंगत असलेला चंद्रवर्मा वाऱ्याच्या झोताने झाडा-वरून खाली एका पक्षाच्या पाठीवर जाऊन पडला. अर्ध्या रात्री नंतर एक अग्नीपक्षी तेथें येऊन उतरला आणि त्याने गरूडांना सांगितले कि तुम्ही जादुगारीण कापालिनींला पकडून मांत्रिक शंखूच्या हाती सुपुर्द करा गरूडांनी त्याचे म्हणणे मान्य केले पुढे···]

अग्निपक्षाने गरूडांच्या बरोबर ज्या बोलाचाली केल्या त्या चंद्रवर्माने ध्यान लावून ऐकल्या व त्याच्या आनंदाला उधाण आले. चंद्रवर्माने त्या कालसर्पाच्या मदती-मुळेच त्या झाडावरचे फळ खाल्ले होते म्हणून त्याला आता पशु-पक्ष्यांची भाषा चांगली समजू लागली होती. त्यामुळे त्याला आता शंभर कोस दूर असलेल्या शंखूपाशी जाण्याकरीता पायी व अनेक संकटे ओढून घेण्याची आवश्यकताच राहीली नाही. गरूडांच्या पिसात लपून बसून त्याला मोठ्या सुलभतेने शंखूपाशी पोहोचणे शक्य होते.

ही मोठी नशिबानी आलेली संधी पाहून चंद्रवर्माला खूपच अत्यानंद झाला. तो मोठ्या आशेन व उत्सुकतेने वाट पाहू लागला. की केव्हां एकदा उजाडते व आपण गरूडांच्या बरोबर उडून केव्हां

एकदा शंखू मांत्रिकापाशी जाऊन पोहोचतो. त्याने आपल्याशीच विचार केला. कापालिनीला कपटीपणाने पकडण्याचा जो उपाय शंखू मांत्रिकाने केला आहे. तो नक्कीच असफल होईल. तशी कापालिनी भोळी-भाबडी नाही. त्या गरूडांनाच काळसर्पाचा आहार बनवायला ती मागे पुढे पहाणार नाही. व त्याकरीता ती नक्कीच काहीतरी मार्ग शोधून काढेल.

चंद्रवर्मा अशाच काही विचारात मग्न होता. तितक्यात आकाशात फटफटीत उजाडू लागले. सूर्य वर आला व त्याची किरणे गरूडांच्या अंगाला लागता क्षणीच गरूड पंख फडफडून पुढच्या मार्गक्रमणाची तयारी करू लागले. ते गरूड उत्तर दिशेकडे वळून उडू लागले ते पहाताच चंद्रवर्माला स्वर्ग दोन बोटे उरली. आपले काम सुलभपणे पार पडेल म्हणून त्याला खूप आनंद झाला. पहाता पहाता ते पहाड जंगले नदी नाले ओलांडून कोण्या एका पहाडावर येऊन उतरले चंद्रवर्माने त्याच्या बोलण्यावरून ताडले हा पहाड त्या शंखू मांत्रिकाचाच आहे. आता आपल्याला तो शंख प्राप्त करणे सुलभ जाईल.

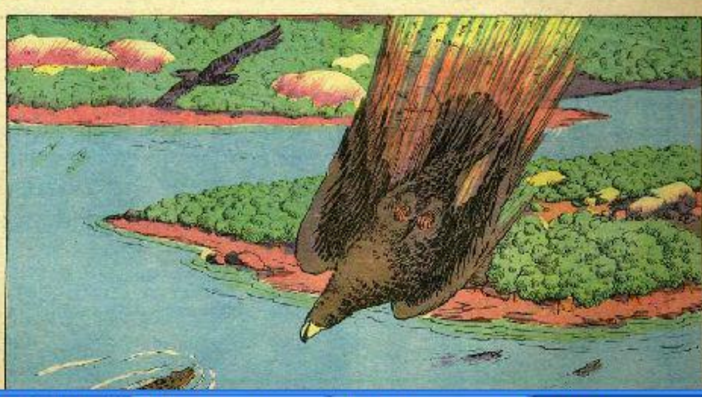
तेवढ्यात चंद्रवर्मा ज्या पक्षांच्या पंखात लपून बसला होता त्याने खाली वांकून दुसऱ्या पक्षाला म्हटले–"अरे मित्रा, ह्या सरोवरात पाहिलेस कां? ते बघ, हत्तीच्या प्रमाणे माजलेल्या मगरी मगरीचे मांस खाऊन पण बरेच दिवस झाले असतील ना!" असे म्हणत झटक्यात त्याने तीरासारखी खाली उडी मारली.

अशा प्रकारे अचानक गरूडांच्या खाली झेप घेण्यामुळे चंद्रवर्माची पकड ढिली झाली व झटका खाल्ल्याप्रमाणे त्याच्या हातातून त्याचे पंख सुटले व तो खाली असलेल्या सरोवरात गिरक्या खात येऊन पडू लागला.

चंद्रवर्माला आपल्या पाठीवरून सरकून खाली पडत असलेले पक्षाने पाहिले नव्हते. त्याने आपली दृष्टी सरोवरातील मगरीवर केंद्रित केली होती. त्याने मनांत म्हटले की, आता आपण मगरीचा नाहीतर गरूडाचा आहार नक्की बनलो. असा विचार येताच त्याला दरदरून घाम फुटला तेवढ्यात त्या सरोवरामधून उंच आकाशाला पोहोचे असे एक मोठे झऱ्याप्रमाणे कारंजे उंच उडाले व घम्म् आवाज करीत चंद्रवर्मा पाण्यात पडत असता त्याने उत्तरेकडे पाहिले.

गरूडपक्ष्याने मोठ्या आर्तनादाने आवाज केला. त्याने सारा आसमंत जागा झाला नंतर त्याने उंच झेप घेतली तेव्हां त्याच्या पायांच्या नखांच्या पकडीत ती मगर तडफडाट करीत होती.

चंद्रवर्माला ते दृष्य क्षणभरही पहावेस वाटले नाही. त्याने त्या सरोवरात डुबकी मारली नंतर शांतपणे तो पाण्याबाहेर डोके काढून पाहू लागला. त्याने सरोवराच्या सभोवताली आपली नजर टाकली. त्याने

पाहीले लहान मोठ्या मगरी घाबरून जाऊन पळत आहेत.

चंद्रवर्माने क्षणभर विचार केला की. जे काय झाले ते माझ्या भल्याकरीताच झाले समजावयाचे. गरूडांना पाहून त्या मगरी पळून जात होत्या. नाहीतर आपले हातपाय आतापर्यंत त्यांनी चावून चावून खाऊन टाकले असते.

चंद्रवर्मा जीवांच्या भीतीने अगात बळ आणून जोरजोरात हातपाय मारीत सरोवराच्या किनाऱ्यावर पोहून येऊ लागला. सरोवराच्या किनाऱ्यावर घनदाट अरण्ये माजलेली होती. तो जर अशा जंगलात लवकर पोहचला तरच शंखूच्या सेवकांच्या नजरे पासून आपला बचाव करून घेऊ शकत होता. परंतु किनारा अजून वीस तिस कोस लांब होता व त्याला जवळच काही लाटा दिसू लागल्या.

तितक्यात एक प्रचड मगर आपले तोंड आवासत वेगानें चंद्रवर्माच्या अगदी जवळ येऊ लागली.

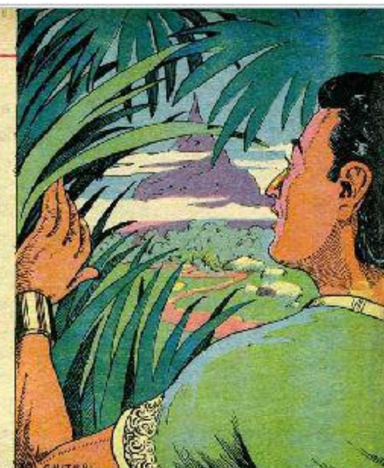
चंद्रवर्मा क्षणभर स्तिमित झाला. त्याचे शरिर अशा प्रकारे सरोवराकडे खेचले जाऊ लागले. की पायाला कोणीतरी प्रचंड दगड बांधावेत.

दुसऱ्या क्षणात त्याने भयाने किंकाळी फोडली व सर्व शक्तिपणाला लावून त्याने आपले शरीर किनाऱ्याकडे आणायचा प्रयत्न केला.

चंद्रवर्माला खेकड्याप्रमाणे खाऊन टाकण्याच्या इराद्याने जवळ येणारी मगर वेगाने पुढे येऊ लागली तेवढ्यात चंद्रवर्मा किनाऱ्याजवळ येऊन पाण्यातून बाहेर आला व त्या घनदाट जंगलात भयाच्या मारे पळू लागला. त्या मगरीनें किनाऱ्या बाहेर आपला जबडा वासून थोड्यावेळ चंद्रवर्मा जायच्या दिशेन पाहिले व तिची घोर निराशा झाली. काहीवेळाने तिनें आपले अवजड शरिर पुन्हां पाण्यात लोटले.

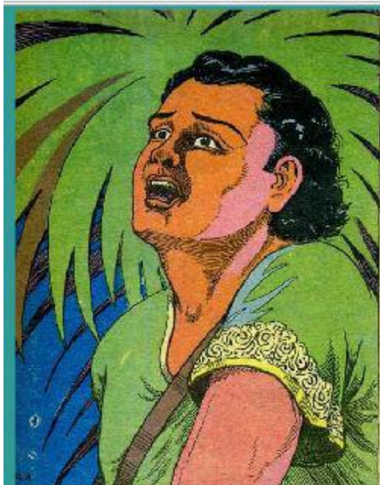
चंद्रवर्मा धांपा टांकीत टाकीत एका वृक्षाच्या बुंधापाशी आला व त्याला टेकून दम घालवण्याकरीता खाली बसला. तेव्हां त्याला आपल्या तलवारीची आठवण आली. त्याला भीती वाटत होती की, आपण पक्षांच्या पाठीवरून खाली पडत असतांनाच आपली तलवार सुटून बहुदा कुठेतरी खाली पडली असणार तेव्हां त्याने आपली नजर म्यानेवर रोखली म्यानेतून तलवारीचे टोक बाहेर दिसले. म्यानेतून तलवार बाहेर खेचली. त्याक्षणी म्यानेत भरलेले पाणी उंच उडाले. त्याने मोठ्या संतोषाने परत तलवार म्यानेत ठेवली.

"मी अजून तरी नाशिबवान आहे म्हणावयाचो. नाहीतर शंभर योजने लांब असलेल्या ह्या प्रदेशात एका मिनिटाच्या अवधीत कोणतेही कष्ट न पडता येऊन पोहोचलो नसतो व त्यातून त्या सरोवरातील मगरीच्या दाढेतून वाचलो नसतो व स्वतःचे संरक्षण करणारी तलवार पण गमावून बसलो नसतो. आता माझे कर्तव्य काय असेल?" अशा प्रकारचे विचार करीत तो उठून उभा राहिला. झाडाझुडूपांना बाजूला सारीत थोडा पुढे गेला. तेव्हां त्याला अगदी समोर जवळच एक उंच पहाड दिसला. त्याचे शिखर म्हणजे लाल भडक नाकाच्या शेड्या प्रमाणे दिसत होते. त्याच्या खालोखाल थोड्याथोड्या भागावर सपाट जमिन

दिसत होती व तेथे अग्नी ठेवल्याप्रमाणे भासत होते.

"हा तर शंखू मांत्रिकाचाच पर्वत असावा. मी तर ह्याच्या अगदी जवळ येऊन पोहोचलो. की, मला तर त्याच्या पुजारूम मधे असलेला शंख हवा आहे. तो कसा प्राप्त करावयाचा बुवा? कारण तो तर त्याच्या नागाच्या गळ्यातील कंठीत ठेवला आहे. नाग तेथील भिंतीवर लटकत असलेल्या खुंट्यावर आहे. मला तर तो शंख चोरून नेऊंन कापालिनीला द्यावयास पाहिजे–"शाब्बास पठ्ठे, आता पर्यंतचा प्रवास तर यशस्वी झाला. आता शंख कसा मिळवायचा ही

तर एक मोठी कठीण परिस्थितीच आली!"

चंद्रवर्मा अशा प्रकारे मनातल्या मनात विचार करीत चिंतामग्न झाला. त्याने एक खोल दिर्घश्वास घेतला. जेव्हां तो कापालिनीचा निरोप घेऊन शंख प्राप्त करावयास निघाला. तेव्हां त्याच्यापुढे एकच समस्या उत्पन्न झाली होती की, शंभर योजने लांब असलेल्या त्या पहाडापर्यंत जावयाचे कसे. आता त्या पहाडापर्यंत तर पोहोचलो आता पुढची समस्या शंख कसा मिळवायचा? काहीतरी मार्ग शोधणे प्राप्त आहे. चंद्रवर्मा अशाच काहीशा विवंचनेत पडला होता. तेव्हां त्याला कानाचे पडदे फाटतील असा कर्कश आवाज ऐकू आला. तो त्याला आश्चर्य भय वाटले. पुन्हां थोड्यावेळाने तश्याच तऱ्हेच्या आवाजाने त्याचे काळीज थरारले तो आवाज आसंमतात घुमला. ह्यावेळेस त्याने तो आवाज कोणाचा असू शकेल हे जाणले त्याच्या चोहोकडे गगनचुंबी असलेल्या वृक्षांच्या शेंड्यावरून ते आवाज येत होते. तेथे अग्नीपक्षी बसलेला होता व त्याचा आवाज होता. काल रात्री गरूड पक्ष्यांच्या बरोबर बोलाचाली करून तो अशाच प्रकारे काहीसा आवाज करीत होता. तो मिळताजूळता होता.

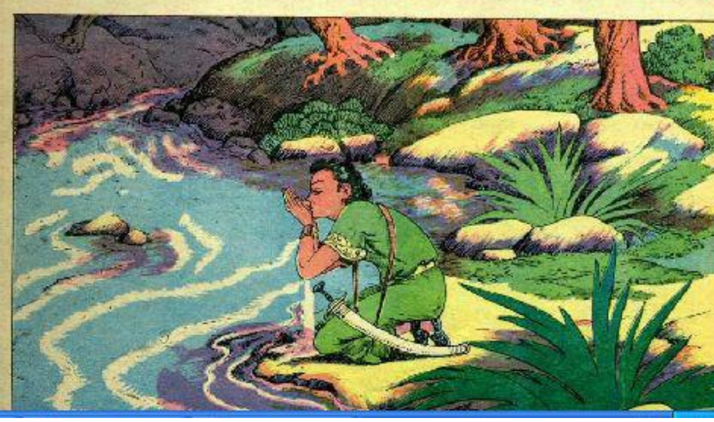
त्याचा आधारावरून त्याने अनुमान काढले की, तो ह्याक्षणी शंखूमांत्रिकाच्या घरापाशी आहे. आणि त्याच्या गुप्त-चराच्या कडून त्याला काही अपाय होण्याचा संभव पण आहे. तेवढ्यात त्याला आठवण आली की, दिवसा अग्नी-पक्ष्याला काहीही दिसत नाही. त्यामुळे दिवसा ढवळ्यातरी आपल्याला त्या पक्षापासून काही धोका होण्याचा संभव नाही. दुसरे शंखूचे सेवक परंतु त्या शंखूच्या सेवकांकडून शक्यता आहे नां!"

चंद्रवर्मा अशाच काहीश्या विचाराने घालमेल होत होता व भयशंकीत होता. परंतु त्याने निर्धाराने पुढे मार्गक्रमणाचा आरंभ केला. त्याने एवढेच लक्षात ठेवले की, आपल्याला नेहमी सावध राहिले पाहिजे. अचानक येणाऱ्या संकटांकरता आतापासूनच व्याकूळ होणे समजुतदार पणाचे लक्षण नाही. मग काय हा विचार मनात आणता क्षणीच त्याच्या शरीरात एकाएक अति उत्साह व साहस याची शंका निर्माण होवू लागली.

त्यानंतर चंद्रवर्माने तेथील जंगलात फिरून इकडची तिकडच थोडी फळे खाल्ली सरोवरात पडणारे पाणी प्याले. अशातऱ्हेने तहानभुक भागल्यानंतर चंद्रवर्मा एका उंच वृक्षावर चढू लागला. त्यातल्या त्यात एका मोठया फांदीवर तो निर्भयतेन आडवा झाला व विचार करू लागला की, आता अंधार कधी होईल रात्र केव्हां पडेल. तेव्हां त्याने त्यावेळेस असा निर्णय घेतला की अंधार झाल्यानंतरच शंखू मांत्रिकाच्या पहाडावरील घरात जाणे हितकर होईल.

प्रवासानें थकल्यामुळे आणि अति उत्सुकता असल्यामुळे चंद्रर्माला झोप केव्हां लागली ते सुद्धा कळले नाही. सूर्य जरी टळटळीत वर आला तरी आजूबाजूच्या घनदाट झाडांच्या फांद्यामुळे उन्हाचा त्रास त्याला जाणवला नाही. त्यामुळे तो असा काही गाढ झोपला की, रात्र पडली तरी त्याला थांगपत्ता लागला नाही.

बरोबर अर्ध्यारात्रीनंतर चंद्रवर्माने डोळे उघडून पाहिले. तेव्हां सर्वत्र काळोख

माजला होता. जवळच्या सरोरातून काही लहान लहान ध्वनी ऐकू येत होते. झाडाच्या फांद्या वेल हालून एकमेकांना घासत भयंकर आवाज आवाज करीत होत्या. कुठेही माणसांचा काही मागमुस नव्हता.

"असे वाटते, खूप रात्र झाली असावी. आता मला माझे काम संपन्न करण्याची एक चांगली संधी हीच आहे. मी आत्ताच शंखूच्या मंत्रगृहाचा विचार करून टाकतो. असे म्हणत चंद्रवर्मा झाडावरून खाली उतरला त्याने ओळोखेपिळोखे देत आपल्या कमरेत खोचलेल्या म्यानेतील तलवारीकडे दृष्टी टाकली. आणि मग तेथून निघाला. थोडा थोडा पुढे जाऊ लागला.

त्या अंधारात रस्त्यातील जमिनीला टेकणाऱ्या झाडाच्या फांद्या व छोट्या मोठ्या झुडुपांना बाजूला करीत तो पहाडातल्या थोड्या दूरपर्यंत धावत गेला. त्या काळोखात त्याची नजर त्या अग्नीपक्षाला शोधत होती. त्याच्या मनात एकच शंका होती की, आपल्यावर काहीजरी संकट आले तरी ते अग्नीपक्षाकडूनच येईल त्याच्या मनात असा एक विश्वास होता की, तो अग्नीपक्षी जर आजूबाजूला कुठे नसला तर आपण शंखू मांत्रिकाच्या घरात सुरक्षितनेने जावू शकू व तो शंख प्राप्त करू.

चंद्रवर्मा पहाडाच्या पायथ्यापाशी येऊन पोहोचत नाही तो त्याला जवळच्या प्रदेशातून एक मोठा कर्णभेदी आवाज ऐकू आला व सोबत "वर्मा" म्हणून कोणी हाकां-मारल्याचे ऐकू आले. त्याने दचकत इकडे तिकडे मान वळवून पाहिले त्याला आवाज ओळखीचा वाटला व तो त्या आवाजाच्या रोखाने धावत पुढे आला. बाहेर जाऊन पहातो तो त्याच्या आश्चर्याला पारावार राहुला नाही.

चंद्रवर्माला समजले की, तो आवाज कोणाचा आहे? तो "कापालिनी" म्हणत त्या आवाजाच्या रोखाने वेगाने जाऊ लागला.

(क्रमशः)

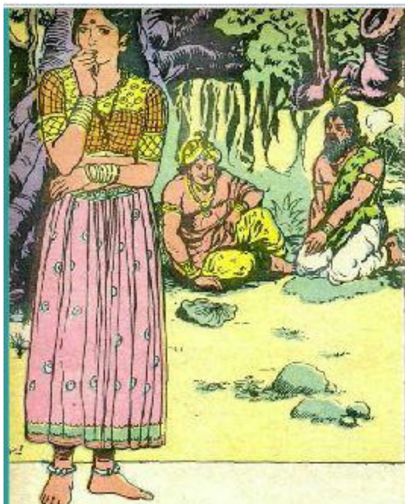

वराची परीक्षा

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! ह्या अर्ध्यारात्री तू हे जे कष्ट घेतो आहेस ते स्वार्था करीता कां? स्वार्थाकरीता असतील तर हि हाती येणारी सफलता कृतवर्मा सारखी दुसऱ्यांच्या हाती सोपवू नकोस. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला कृतवर्मा नावाच्या एका राजाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

स्वर्णपुरचा राजा कृतवर्मा एक तरुण मुलगा होता. तो एकदा शिकारी करीता जंगलात गेला व जंगलात भटकत असतांना वाट चुकला. त्याला अतिशय तहान लागली. त्याच वेळेस त्याची दृष्टी एका

भिल्ल तरुणीवर पडली. तिचे अनुपम सौदर्य तो पहात राहिला व तहान लागलेली विसरला. ती भिल्ल तरुणी सुद्धा कृतवर्माकडे मुग्ध होऊन पाहू लागली.

काहीवेळाने तो सावध झाला व त्याने त्या मुलीकडे तहान लागली आहे पाणी दे असे म्हटले. त्या भिल्ल मुलीने एका कमळाच्या पानांच्या द्रोणात पाणी भरून आणले सोबत वडिलांना पण घेऊन आली.

कृतवर्माची तहान भागे पर्यंत त्या भिल्ल तरुणीचा पिता शांतपणे पहात उभा राहिला. नंतर त्याने त्यांची माहिती विचारली. राजा कृतवर्मा म्हणाला–"भिल्ल सरदार, माझे ह्या मुलीवर प्रेम बसले आहे जर कां तुम्ही अनुमती दिली तर मी हिच्या बरोबर लग्न करून घेईन व तिला माझ्या राज्याची राणी करीन.

त्यावर त्या भिल्ल युवतीचा पिता म्हणाला–"मी भिल्लांचा राजा आहे! तेव्हां माझ्या मुलीबरोबर जो कोणी विवाह करेल त्याला आमच्या जातीप्रमाणे भिल्लाचा राजा होऊन रहावयास पाहिजे!"

त्या उत्तराने राजाची घोर निराशा झाली. भिल्ल तरुणीला आपली करण्याकरीता त्याला राज्याचा व लोकांचा त्याग करणे केव्हांही संभव नव्हते.

कृतवर्मा विचारात पडला. आता काय करावे? तेव्हां ती तरुणी आपल्या वडिलांना म्हणाली–"बाबा, मला थोडावेळ राजाबरोबर बोलण्याची संधी द्या."

सरदार भिल्लाने संमती दिली. तेव्हां त्या तरुणीने राजाला थोडे दूरवर नेऊन म्हटले–"महाराज, आपण ह्या लग्नाला मान्यता देऊन टाका आणि आपण जेव्हां भिल्लांचा राजा व्हाल तेव्हां तुम्ही दुसऱ्या कोणाला तरी राजा बनवून मला आपल्या राज्यात घेऊन जाऊ शकता!"

राजाला आता मनापासून वाटू लागले की, त्या भिल्ल तरुणीचे सुद्धा आपल्यावर प्रेम आहे. राजाने भिल्ल सरदाराला सांगितले कि मी तुमच्या मुलीबरोबर लग्न करण्यास तयार आहे.

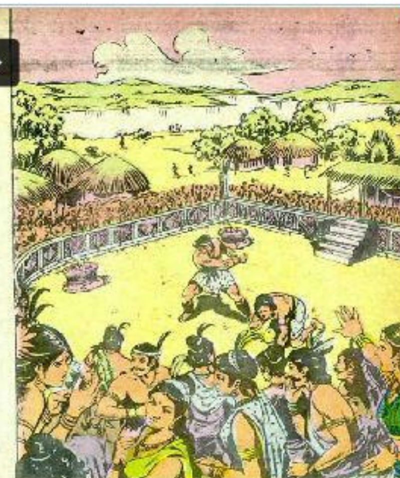
"तर मग मी वराची परिक्षा घ्यावी म्हणतो! भिल्लांचा सरदार त्याला म्हणाला.

"वराची कसली परिक्षा?" कृतवर्माने विस्मयाने विचारले.

भिल्लजातीच्या तरुणी बरोबर विवाह करावयाचा असेल तर मल्लयुद्धांची चढाओढ ठेवली जाते. त्यात जो जिंकतो त्याच बरोबर भिल्ल तरुणींचा विवाह लावून देण्यात येतो. राजाने ती अट मान्य केली.

दुसऱ्या दिवशी त्या चढाओढी ठेवण्यात आल्या राजाला धरून एकूण बाराजण मल्लयुद्धात भाग घेण्यास उपस्थित होते. भिल्ल सरदारने त्याचे दोन भाग केले. कृतवर्माने आपल्या विरूद्ध युद्ध करणाऱ्यांना सर्वांना पराभूत केले. दुसऱ्या गटातील दिपक नावाच्या तरुणांनें आपल्या विरुद्ध लढणाऱ्यांना सर्वांना हरविले. शेवटी दिपक व कृतवर्मा ह्या दोघांच्यात मल्लयुद्ध सुरू झाले.

दिपकला मल्लयुद्धाच्या सर्व खुब्या माहित होत्या. त्यामुळे त्याने कृतवर्माला पराभूत केले. राजा पराजित झाला हे पाहून भिल्ल तरुणीने अत्यानंदानें टाळ्या वाजविल्या व दिपकचे अभिनंदन केले. राजाला ते पाहुन अपमानास्पद वाटले.

परंतु थोड्यावेळाने ती भिल्ला तरुणी राजाला एकांत्यत भेटून म्हणाली–"आपण एका राज्याचे राजा आहात तेव्हां आपण आपल्या सैन्यांसह हल्ला करून मला घेऊन जाऊ शकता?"

कृतवर्मा त्याचक्षणालां भिल्ल तरुणांच्या मदतीनें राजधानीला निघून गेला.

त्यानंतर राजाने आपल्या दरबारी मल्लयोद्धाला बोलावणे पाठविले व म्हटले–"आज पर्यंत मी अनेक विद्यांचे शिक्षण संपादन केले त्यात मला अद्वितिय यश प्राप्त झाले परंतु आज मी कुस्तींच्या चढाओढीत पराभूत झालो. त्यामुळे मला मल्लविद्येचे असे शिक्षण दे की, माझी

कोणी बरोबरी करू शकणार नाही!" दरबारी मल्लयोद्धाने राजाचे म्हणणे मान्य केले. कृतवर्माने सुद्धा मोठे मन लावून मल्लविद्येचे शिक्षण एका महिन्यात पूर्ण केले. ह्यानंतर त्याने दोनशे कुशल सैनिक बरोबर घेतले व तो त्या भिल्ल सरदारच्या वस्तीत जाऊन पोहोचला व सरदाराला म्हणाला–"जर कां मी मनांत आणले तर आपल्या मुलीला जबरदस्तीने उचलून घेऊन जाऊ शकतो. परंतु मला असे करावयाचे नाही. म्हणून परत एकदा वर परीक्षे करीता चढाओढी ठेवा."

भिल्ल सरदारने तावडतोब चढाओढी-साठी तयारी करविली. ह्यावेळी राजाने मोठ्या कुशलतेने दिपकला मल्लयुद्धात हारवले. व तिला विचारले–"मागच्या खेपेस जेव्हां मी अपयशी झालो तेव्हां तू टाळ्या वाजवून आपला आनंद प्रकट केलास परंतु आता दिपक पराभूत झाल्या-वर तू दुःखी कष्टी कां झालीस?"

ह्यावर भिल्ल तरुणी केविलवाणे होऊन म्हणाली–"माझे दिपकवर प्रेम आहे. मला माहित होते की, मल्लविद्येमध्ये तो आपल्याला पराभूत करू शकणार. त्यावेळी मुद्दामच त्याला अशा करीता वर-परिक्षा ठेऊन उत्साहीत केले की एका देशाचा राजा त्याचे प्राविण्य पाहून आनंदी होईल.

"तर मग तू मला नंतर असा का सल्ला दिलास की, मी सैन्यानिशी येऊन तुला पळवून घेऊन जावे? कृतवर्मा आश्चर्य करीत म्हणाला.

भिल्ल तरुणी शांतपणें म्हणाली–"एका देशाचा राजा माझ्या वरच्या प्रेमाने आपल्या सैन्यानिशी येणार म्हणजे मला केवढा अभिमानास्पद आहे नां! आणि जर कां मला आपण देशाची राणी बनवू इच्छितात तर मला सर्वात जास्त मोठेपणा नाही कां मिळणार तरीही मला दिपक बरोबरच रहावेसे वाटते माझे प्रेम दिपकवर किती गाढ आहे. परंतु आपण तर पुन्हां वरपरिक्षा ठेऊन त्याला पराभूत करून टाकलेत. तेव्हां भिल्ल सरदाराला राजा कृतवर्मा म्हणाला–"तू आपल्या मुलीचे लग्न दिपक बरोबर करूनदे

"महाराज, यश मिळविलेत तेव्हां आमच्या चालीरिती ना अनुसरून माझ्या मुलीशी आपणासच लग्न करावयास हवे." सरदाराने सांगितले.

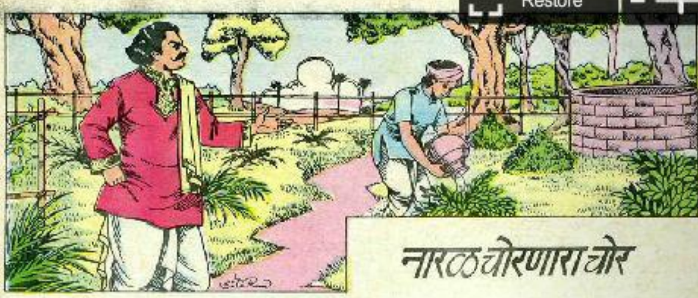
कृतवर्मा म्हणाला–"वर परिक्षा तर तेव्हांच संपली जेव्हां मी हारलो. तरुणींकरीता वरपरीक्षा एकदाच असते.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा, कृतवर्मा तर वरपरीक्षा पास झाला. मग त्याने त्या भिल्ल तरुणी बरोबर विवाह कां केला नाही? त्यांनी तर भिल्ल तरुणी बरोबर विवाह करावयाचा ह्याच हेतूने तर राज्यात परत जाऊन मल्लविद्येचे शिक्षण घेतले नां! मग त्याने आपले विचार कां बदलले? या सर्व शंकाचे समाधान कारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस, तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"वर परिक्षा केवळ एकदाच घेतली जाते ही गोष्ट तर कृतवर्माने सरदाराला सांगितली ही होती. राजाचा एका साधारण भिल्ल युवकाने पराभव करणे म्हणजे राजाला अपमानास्पद आहे. म्हणून कृतवर्माने मोठ्या मेहनतीने मन लावून ती विद्या आत्मसात केली व पुन्हां राजाने त्या भिल्लयुवका बरोबर स्पर्धा ठेवली ती फक्त ताकदीची परिक्षा होती वर परिक्षा नव्हती. ह्या पाठिमागे एक गुढ पण होते. तो भिल्ल युवक आपल्या प्रेमिकेला प्राप्ता करण्याकरीता पुन्हां लढण्यास तयार झाला. तर तो राजाहू-नही जास्त बलवान आहे दाखविण्या करीता तेव्हां सुद्धा मन लावून हे मल्लयुद्ध खेळला नसता, त्यामुळे असे सांगणे ठिक व खरे नाही की, कृतवर्माने आपले यश दुसऱ्याच्या कडे सोपविले.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग झाल्या-मुळे वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि परत झाडाला लोंबकळू लागला. (कल्पित)

नारळचोरणारा चोर

एका गावात जुगल किशोर नावाचा एक शेतकरी रहात होता. त्याने एका मगन नावाच्या तरुण मुलाला माळचाच्या कामाकरीता महिना ४ रु पगार ठरवून आपल्या जागेत एक बाग लावली. त्या बागेत बरीच केळी, आंबे नारळ यांची झाडे लावली. भाजीपाला लावला.

हळूहळू बागेत फळभाज्या फोफावू लागल्या. त्यामुळे मगनने दोन रुपये पगारात वाढ मागितली.

"अरे इतक्या लगेच कसे पैसे वाढवून मागतोस! घाई करू नकोस! जरा नारळाला नारळ तरी लागू देत. मग पहातो!" जुगल म्हणाला.

काही दिवसांनी नारळाला खूप मोहोर आला तेव्हां त्याने मालाकाकडे हट्टच केला की आता तरी पैसे वाढवून द्या. "अरे जा रे जा! आता बागेत तुला करण्यासारखे काही कामतरी राहिले आहे कां? आता तर एक पैसा सुद्धा वर मिळणार नाही. तुला पाहिजे तर काम कर नाहीतर चालू लाग" मालक गुर्मीने म्हणाला.

मगनला खराच पेच पडला कारण बागेत जेवढे काम होते ते त्याने सर्व संपवले होते. ही गोष्ट माहीत पडताच मालकाने आपले म्हणणे हाणून पाडले. आजपर्यंत मगन मेहनतीने बागेत राबून काम करीत होता. त्याच्या मनाने आता बागेत चोरी करण्याचा निश्चय केला.

तो रोज रात्री बागेतुन दोन नारळ तोडून नेऊ लागला. तीन दिवसाने जुगलला कळले की, बागेतील नारळांची चोरी होत आहे. परंतु त्याला चोराचा शोध लागला नाही. त्यानें मगनला विचारले की तू तर नारळ चोरुन नेत नाहीस नां! तेव्हां त्याने आपल्याला काही एक माहीत नसल्याचे स्पष्ट सांगितले.

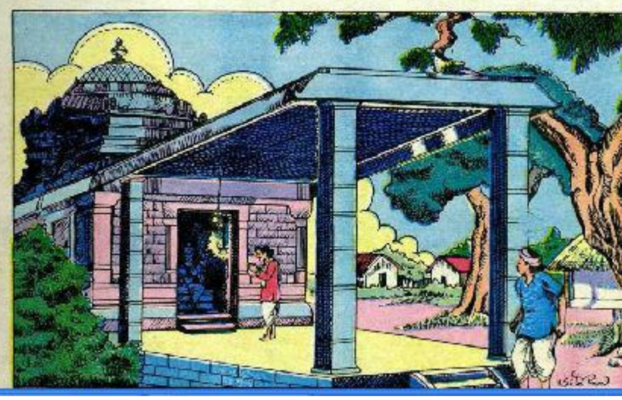
"ठिक आहे, तर तू एक काम कर. रात्रीच्यावेळी बागेत पहारा देण्याचे व चोराला पकडून देण्याचे काम कर." जुगलकिशोरने त्याला विनविले.

"साहेब, आपण माझा पगार दोन रुपये वाढवून द्या. मी रात्री पहारा देण्याचे व चोराला पकडून देण्याचे काम नक्की करतो." मगनने उत्तर देत म्हटले.

"ते काही चालायचे नाही! मी स्वतःच रात्री पहारा देतो असे म्हणत जुगलकिशोर देवळात जायला निघाला. देवळात पोहोचताच त्याने देवाला सांकडे घातले की, "देवीमाते, नारळाची चोरी करणाऱ्याला जर माझ्या दृष्टीस घालशील तर तुला एका बकरीचा बळी देईन." असे म्हणत त्याने साष्टांग नमस्कार घातला.

त्याचवेळी मगन सुद्धा देवळात देवीचे दर्शन घेण्याकरीता आला होता. त्याने भिंतीआड लपून मालकाचा नवस ऐकला व मालक निघून जाताच देवीला साष्टांग नमस्कार करीत म्हणाला—"देवी मला माझ्या मालकाच्या नजरेपासून वाचवशिल तर तुला मी एका कोंबड्याचा बळी देईन.

त्याच दिवशी मगन अर्धी रात्र उलटल्यावर बागेत शिरून विहिरी आडच्या एका नारळाच्या झाडावर चढला व एक नारळ तोडून त्याने दूर भिरकावला. त्याने असा विचार करून नारळ लांब फेकला की, जर

मालक खरोखरी बागेत चोराच्या शोधाकरीता जागत बसला असला तर नारळाच्या आवाजाने तो नारळ पडला तेथे जाईल.

परंतु दुर्दैवाने जुगलीकशोरनें आधीच नारळाच्या झाडावर कोणीतरी चढत असतांना पाहिलें होते. त्यामुळे तो काठी व दोरी घेऊन मगन चढला होता त्या झाडाखाली आला व जोरात ओरडून म्हणाला– "अरे हरामखोर चोरा मला असा धोका देत होतास कां? खाली उतर, तुला ह्याच झाडाला बांधून तुझी चामडी सोलतो बघ!"

मगन भयाने थरथर कांपू लागला व झाडावरच गुपचूप बसून राहला. त्याचक्षणी झाडावरून कोणी तरी धप्प आवाजाबरोबर विहीर पडलेला त्याला दिसला.

"अरे चोरा माझ्या डोळ्यात धूळ फेकून विहिरीत उडी मारून माझ्यापासून पळून जायला पाहातोस काय? मी एक निष्णात पोहणारा आहे. असे म्हणत जुगलने विहिरीत उडी मारली. त्याला कोणाचे तरी डोके हाताला लागले परंतु त्याला ते पकडता आले नाही. चोराची चलाख बुद्धी पाहून त्याला अत्यंत अचंबा वाटला.

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा जुगल त्या गावदेवीच्या देवळात आला व देवीची प्रार्थना करीत म्हणाला–"हे देवी माते, तू मला धोका दिलास चोर माझ्या हातात यावयाच्या ऐवजी सुटून पळून गेला. मी तुला बकरीचा बळी देणार नाही."

"तू चोर दृष्टीस घालण्याची मला प्रार्थना केलीस मी तुला चोर दाखवून दिला. तू तुझ्या नोकराला सुद्धा दोन रुपये वाढवून न देणारा एक महाकंजूष आहेस. असे असतांना तू मला काय बकरीचा बळी देऊ करणार रे? काय ह्यावर मी विश्वास ठेवू" देवीने पुजारीच्या तोंडी आपले म्हणणे त्याला बोलून दाखविले.

देवीचे बोलणे ऐकल्यावर जुगलच्या डोक्यात प्रकाश पडला. त्याने त्याच दिवशी मगनचा पगार वाढवून दिला ह्यानंतर त्याच्या बागेत पुन्हां कधी चोरी झाली नाही.

बुद्धिमान पत्नी

केशवगुप्त नावाचा व्यापारी जेव्हां असाध्य रोगानें आजारी पडला व त्या आजारातून त्याची उठण्याची चिन्हे दिसली नाहीत तेव्हां त्याच्या बरोबरीच्या कर्मचाऱ्यांनी चुकीचा हिशोब करून त्याला डल्ला दिला व त्याची सर्व संपत्ती लुटली. आपल्या दिर्घकालीन आजारावर उपचार करून घेण्याकरीता केशवगुप्तला घरातील सर्व किमती वस्तू व शेवटी शेवटी आपल्या बायकोचे दागीने सुद्धा विकावे. लागले. परंतु तो थोडा आजारातून सुधारला आणि गरीब झाला.

त्या दारिद्र्यात सुद्धा त्याने आपले धैर्य खचू दिले नाही आणि कोणाकडून तरी शंभर रुपये उधार घेऊन पुन्हां व्यापार करण्याचा मनाशी निश्चय केला. त्या विचारान्ती तो त्याचा लहानपणचा मित्र जगदीप ह्याच्या घरी गेला.

जगदीपनें त्याचे मोठ्या आनंदाने स्वागत केले व सर्व हकिकत ऐकून म्हटले– नारळाच्या झाडावरून नारळ काढणारा व नारळ विकणारा ह्याच्यात जमिन अस्मानाचे अंतर असते. नारळ काढणारा जर झाडावरून खाली पडला तर पुन्हां झाडावर चढण्याचे धाडस करीत नाही. त्याने दुसरा काहीतरी धंदा करावयास पाहिजे.

जगदीपच्या बोलण्यातले मर्म समजून त्याचा राग उफाळून आला परंतु त्याने त्यावर नियंत्रण ठेवत म्हटले–"संकटाला घाबरून जो माणूस आपल्या धंद्यातला हात काढून घेतो. तो माझ्या दृष्टीने एक नंबरचा भेकड असतो तू बरोबरीची गोष्ट काढलीस म्हणून मी एक गोष्ट सांगतो. जरी कां मी झाडावर चढणारा नसलो तरी संकट आले तरी मी नेहमी

सावधानीच बाळगली असती. व्यापाराच्या बाबतीत मी दुसऱ्या कामगारा विषयी यापुढे नेहमी जागरुक रहाण्याचा प्रयत्न करीन.

हे उत्तर ऐकताच जगदीपचे मन बेचेन झाले. तरी सुद्धा त्याने वरवर प्रसन्न चेहरा करीत म्हटले–"केशव, तू तर छान सांगितलेस परंतु सध्यातरी माझा व्यापार म्हणण्याइतका चांगला नाही. एका बाजूने ज्याच्यांकडून मी कर्ज घेतले आहे ते पाठीस लागले आहेत आणि ज्यांच्या कडून किंमत वसूल करावयाची आहे ते देत नाहीत त्यामुळे अशा परिस्थितीत मी तुला शंभर रुपये कुठले उधार देऊ. पाहिजे तर हे सध्या पांच रुपये घेऊन जा. आणि बघ ते परत करण्याची जरुरी नाही."

ह्या गोष्टीवरून त्याने आपल्या मित्रांची परिक्षा केली. त्याने जगदीप कडून मिळालेले पांच रुपये घेतले व तो इतर तीघां मित्रांकडे गेला तेथे ह्यांने आपला सविस्तर वृत्तांत ऐकवला. त्या सर्वांनी सुद्धा काहीबाही कारणे सांगून पांच रुपये देऊन त्याला परत न करण्याविषयी सांगून पाठवून दिले.

केशवने शेवट विचार केला की, आपल्याला शंभर रुपये मिळणे अशक्य आहे. आणि तो परत घरी आला व त्याने आपल्या बायकोला घडलेली घटना सांगितली.

वास्तविक गोष्ट ऐकून केशवच्या बायकोला अतिशय दुःख झाले. ती पतीला म्हणाली–"एवढ्या मोठ्या शहरात काय तुमचे चौघेच मित्र आहेत तुम्हीतर इथेच जन्मलात इथेच लहानाचे मोठे झालात व व्यापाराची सुरवात सुद्धा केलीत काय दुसरा कोणी तुम्हांला मित्र नाही?"

केशव थोडा विचार करीत राहला. नंतर दिर्घश्वास घेत म्हणाला–"माझे बालपणचे मित्र, व्यापाराच्या देवीघेवीतले मित्र असे एकूण चाळीस एक नक्की निघतील."

"तर मग तुम्ही मला त्यांची नावे व पत्ते लिहून द्या!" केशवची बायको म्हणाली.

"ह्यातून फायदा काय? खरे तर तुला काय करायचे आहे ते तर सांग? केशवनें अचंबा वाटून विचारले.

"मी काही करणार नाहीत पण जे काय करायचे आहे ते आपला मुलगा हरीगुप्त करेल." केशवच्या पत्नीने सांगितले.

त्या दिवशी रात्री केशवने आपल्या सर्व मित्रांची नावे आठवणीत आणली व त्यांची नावे पत्ते लिहून ती बायकोच्या हातात दिली. दुसऱ्या दिवशी केशवच्या बायकोने आपल्या चौदावर्षाच्या हरीगुप्तच्या हातात तो कागद देत म्हटले–"बाळा, तू ह्या कागदावर लिहिलेल्या नावांच्या माणसांच्या घरी जा आणि त्यांना भेटून वडिलांनी शंभर रुपये उसने मागितले आहेत म्हणून सांग आणि ते द्यावयास तयार झाले तर वडील येऊन घेऊन जातील असे सांग!"

त्याच दिवशी संध्याकाळी हरीगुप्त एक पिशवी भरून पैसे घेऊन घरी परत आला.

केशवला आश्चर्याचा धक्का बसला. त्याने आपल्या मुलाला विचारले तेव्हां हरीगुप्त म्हणाला–"बाबा, आपल्या कोण-त्याही मित्राकडे उधार द्यायला शंभर रुपये नाहीत. परंतु प्रत्येकांने असे मनांत योजून कोणी दहा तर कोणी पांच रुपये दिले की, तुझे वडील पूर्ववत व्यापार सुरू करू देत व हे पैसे परत न करण्याविषयी सुद्धा त्या सर्वांनी निक्षून मला सांगितले व बजावले.

केशवने आपल्या पत्नीच्या चार्तुयाची तारीफ केली ह्यानंतर त्याने हरीगुप्तच्या हातून पिशवी घेऊन पैसे मोजले तेव्हां त्यात एकूण चारशे रुपये निघाले. त्याला आनंद झाला.

त्या पैशांने केशवने एक छान धंदा सुरू केला व पांच सहा वर्षाच्या आत तो आपल्या पूर्वस्थितीला आणला.

वैराग्य

प्राचीन काळी काशी येथे ब्रह्मदत्त नावाचा राजा राज्य करीत होता. तेव्हां त्याच वेळेस विदेह राज्याची राजधानी मिथिला नगरावर राजा महाजनक राज्य करीत असे. त्याला अरिष्टजनक आणि पोलजनक नावाचे दोघे मुलगे होते.

महाजनकाच्या मृत्यु नंतर अरिष्ट-जनकचा राज्याभिषेक झाला. त्याने आपला लहान भाऊ पोलजनकला युवराज केले.

परंतु थोड्या दिवसांने अरिष्टजनकला गुप्तहेरांकडून असे समजले की, आपला धाकटा भाऊ पोलजनक आपला वध करून स्वत: राजा बनू पहात आहे. परंतु अरिष्ट-जनकाने त्याची उपेक्षा केली व त्या बातमी-कडे जाणूनबुजून दुर्लक्ष केले.

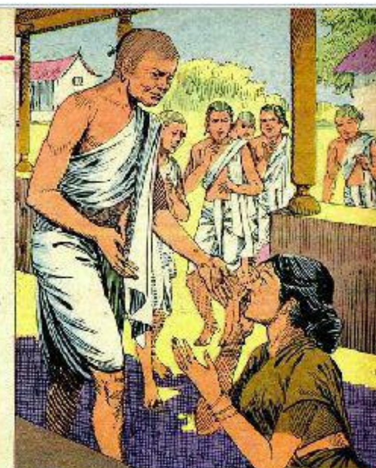
आपल्या मोठ्या भावाच्या बेजबाबदार पणाचा उपयोग करून पोलजनकने थोडे सैन्य तयार केले व मोठ्या भावावर षडयंत्राने चाल करून जाऊन त्याला युद्धात ठार मारले.

अरिष्टजनक मरताना त्याची पट्टराणी गर्भवती होती. आपल्या पतीच्या मरणाची बातमी कळताच तीने आपले सर्व दागदागीने अंगावरून उतरवले व ते एका टोपलीत ठेवून त्यावरून थोडा भुसा टाकून बंद केले. आणि नंतर स्वत: मळकट कपडे परिधान करून ती टोपली डोक्यावर घेऊन ती रस्त्याने निघाली. वाटेवर तिला कोणीही ओळखू शकले नाही. ती उत्तरेकडच्या दाराने बाहेर पडून शहराच्या बाहेर निघून गेली. ती चालून खूप थकली परंतु राणीला आता समजेना की, कोठे जावे. कारण ती महालातून कधीही बाहेरच आली नव्हती. तीने ऐकले होते की, कालचंपा नावाचे नगर कुठेतरी आहे.

त्यामुळे ती तेथेच असलेल्या झाडाखाली टोपली ठेवून बसली व येणाऱ्या जाणाऱ्या पैकी लोकांना विचारू लागली–"दादा साहेब, कालचंपा नगराला जाणारा रस्ता कुठून जातो? मला सांगता कां? परंतु तिला कोणीही रस्ता सांगू शकला नाही." ती बिचारी गोंधळून गेली.

शेवटी एक बैलगाडीवाला त्या रस्त्याने जात होता. त्याने तिला विचारले– "मुली, मी कालचंपा नगरला जात आहे. तुझे दिवस पूर्ण भरलेले दिसताहेत वाटते. त्यामुळे मी बैलांना हळू हांकीत नेईन तू माझ्या गाडीत चढ. राणी गाडीत चढून बसली व कालचंपा नगरात पोहोचली. गाडीवाल्याने राणीला हमरस्त्यावर सोडले व तो निघून गेला राणीला समजेना की आता कुठे जावे! त्यामुळे ती रस्त्याचा कडेला बसून राहली रस्त्यावरून येणाऱ्या-जाणाऱ्या लोकांकडे विचित्र नजरेनें पहात राहली.

थोड्यावेळाने एक ब्राह्मण आपल्या शिष्यांसमवेत नदीवर स्नानास जाण्यास निघाला. त्याने रस्ताकडेला बसलेल्या गर्भवती बाईला पाहिले व त्याने शिष्यांना तेथेच थांबायला सांगितले व तो त्या बाईच्या जवळ गेला व त्याने तिला काय झाले ते विचारले.

"दादा, मी मिथिलानगरची राणी आहे-माझ्या पतीला युद्धात वीरगती प्राप्त झाली व मी अनाथ झाले. माझ्या ओळखीच इथे कोणी नाही. ह्या गावात मला कोणी माहितीचा नाही मला कोठें जावे ते सुचत नाही." राणीने त्या ब्राह्मणाला सांगत म्हटले.

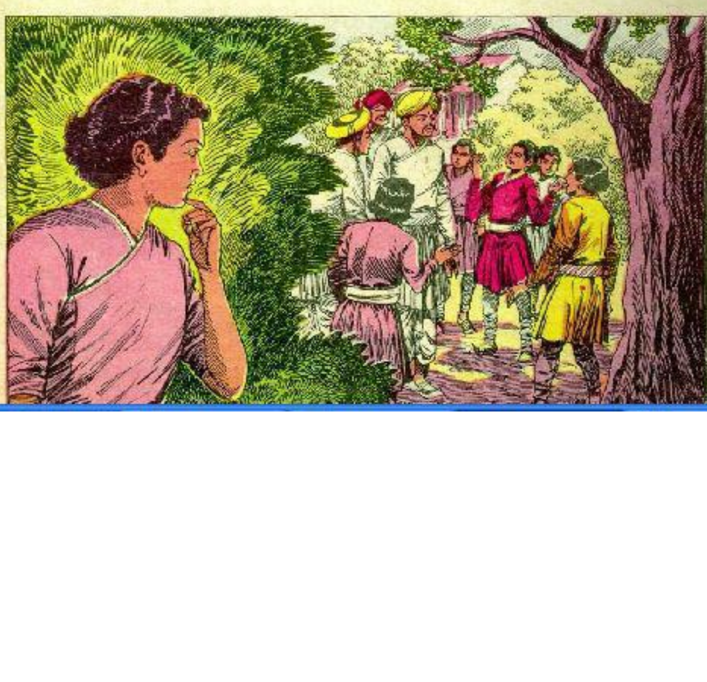
"तुला माझ्या घराचा आसरा घ्यावयास हरकत नाही. परंतु त्या पूर्वी तुला एक सोंग करावयास पाहिजे माझ्या पायावर पडून तू छाती पिटून पिटून रडाव म्हणजे ते माझ्या शिष्यांच्या कानावर पडेल. मी तुझी गोष्ट नेहमी करीता गुप्त ठेवेन व तुझे रक्षण करेन" ब्राह्मण म्हणाला.

राणी ब्राह्मणाने सांगितल्या प्रमाणे करावयास तयार झाली. कोणी बाई आपल्या गुरुंच्या पायावर पडून रडण्याचा आवाज बाजूला असलेल्या शिष्यांनी ऐकला व ते तावडतोब जवळ जात विचारू लागले–"गुरुदेव ह्यांना काय झाले आहे? तेवढ्या अवधीत रस्त्यावरून जाणारे येणारे बरेच लोक तेथे जमले त्यांनी सर्वांनी त्या बाई विषयी चौकशी केली तेव्हां ब्राह्मणानी त्या लोकांना असे सांगितले.

"हि माझी सर्वात लहान बहिण आहे. मी जेव्हा माझे गाव सोडून इथे आलो त्यानंतर हिचा जन्म झाला. त्यामुळे आजपर्यंत मी हिला पाहिले नव्हते. व तिने मला पाहिले नव्हते.

ब्राह्मणाच्या बोलण्यावर सर्वांनी विश्वास केला ब्राह्मणाने तिला आपल्या घरी नेले. तिला स्नान करावयास सांगून जेवण दिले. काही दिवसाने तिने एका मुलाला जन्म दिला. राणीने आपल्या बाळाचे नामकरण करून आपल्या सासऱ्याचे नांव 'महाजनक' त्याला ठेवले. हाच मुलगा म्हणजे बोधिसत्व होय.

महाजनक हळूहळू लहानाचा मोठा होवू लागला. त्याच्या बरोबर खेळणारे क्षत्रियकुमार नेहमी त्याची अवहेलना करीत असत. त्यामुळे चिडून जाऊन तो सर्वांना हाणामार करीत असे. ती सर्व मुले रडत घरी जात व आपल्या आईकडे तक्रार करीत की त्या विधवा पुत्राने आम्हांला

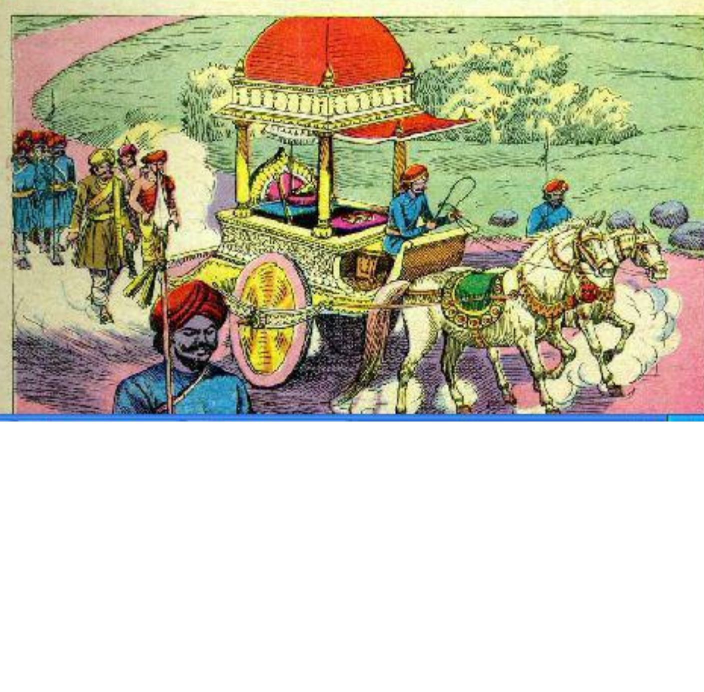

मारेल. तू त्याला रागव. जेव्हां महाजनकला समजले की, आपल्या काकाने राज्याच्या अभिलाषाने युद्धांत आपल्या वडिलांना ठार मारून राज्य प्राप्त केले तेव्हां त्याच्या मनात तिव्रतेने राज्य परत हस्तगत करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. वयाच्या सोळाव्या वर्षी त्याने आपले शिक्षण पूर्ण कले व आपल्या आईला म्हणाला–"आई, मी विदेह राज्यावर अधिकार प्राप्त करून राज्यकारभार करीन. काय तुझ्यापाशी काही धन आहे कां? राणीने बरोबर आणलेल्या टोपलीतील दागीने त्याला दाखविले. त्यातील फक्त अर्धे दागदागिने घेऊन तो मिथिला नगरास जाण्यास निघाला.

बरोबर त्याच सुमारास पोलजनक राजाला अर्धांगावायुचा झटका आला व त्याने अथंरुण धरले महाजनकने ज्याक्षणी मिथिला नगराच्या वेशीत पाय टाकला तेव्हां त्याक्षणाला पोलजनकचा देहान्त झाला.

पोलजनकला कोणीही वारस नव्हता. राजपुरोहितानीं एका रथावर राजमुगुट, राजछत्र, राजदण्ड पादुका वगैरे ठेऊन रथ राजमार्गाने चालविला. अन्य पुरोहित व मंत्री त्याच्या पाठीमागे जाऊ लागले.

रथ थोडा पुढे जाऊन एके ठिकाणी थांबला जेथे महाजनक विश्रांती करीता बसले होते.

राजपुरोहिताने महाजनकला निट निरखून पाहिले व ओळखले की याच्या देहावर राजलक्षण दिसते आहे. तेव्हां विदेह राज्याचा राजा त्याला बनविण्यात आले. त्याचा राज्याभिषेक केला. थोड्या दिवसाने महाजनकने सीवली देवी नावाच्या मुली बरोबर लग्न केले व राज्य कारभार सांभाळू लागला. त्यांना दिर्घायु नावाचा एक मुलगा झाला.

काही दिवस लोटले एकदा महाजनकला उद्यान पहाण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तेव्हां तो हत्तीवर स्वार होऊन निघाला. उद्यानात शिरता क्षणीच त्याला समोर सुंदर दोन आंब्याचे वृक्ष दिसले ते दोन्ही वृक्ष पानांनी गच्च भरलेले दिसत होते. त्यातील एकावर खूप आंबे लागले होते. दुसऱ्यावर एक सुद्धा नव्हता. राजाने जवळ जाऊन त्यातील एक आबां तोडला व खाल्ला त्याला तो चांगला स्वादिष्ट लागला. तेव्हां राजाने विचार केला की, परते वेळी आणखी तोडून खावेत.

राजा जसा पुढे गेला. तसा त्याच्या कुटुंबातील सर्व उद्यानात शिरली व धाई-धाईने सर्वांनी आंबे तोडून खाल्ले. तेवढ्या धाईगर्दीत बऱ्याच जणांनी त्याच्या फांद्या व पानें सुद्धा तोडली. त्यामुळे तो सुंदर दिसणार वृक्ष एकदम ओका बोका वाटू लागला.

राजा सर्व उद्यान फिरून परत आंब्याच्या आशेने तेथे आला व त्या एकदम उजाड दिसणाऱ्या वृक्षाकडे पहात आश्चर्य चकित झाला. त्याच्या शेजारी फळ नसलेला वृक्ष तेवढाच सुंदर दिसत होता.

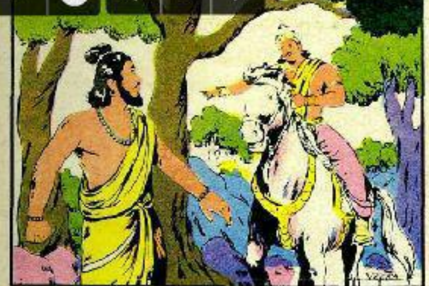
महाजनक आपल्या मनामध्ये विचार करू लागला–"हा माझ्यासारख्याला एक चांगला धडा आहे. राज्यातील सारे वैभव ह्याच एका फळवृक्षासारखे आहे. संन्यास त्या फलहीन वृक्षासारखा आहे. ह्या वृक्षाला सोडण्याचा कोणी एक प्रयत्न करणार नाही मी सर्व वैभवाचा त्याग करून संन्यास घेईन. (पुढील अंकी समाप्त)

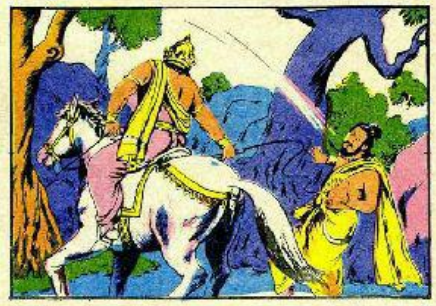
आपल्या नद्या :

विपाशा

कल्मषपाद नावाचा राजा एकदा घोड्यावर स्वार होऊन अरण्यमार्गाने जात होता. तो रस्ता भयंकर अरुंद व खाच खळगे काटेकुटयांनी भरलेला होता. त्यावेळेस शक्ति नावाचा मुनी-कुमाराने त्याला बाजूला सरकून आपल्याला जाण्यास वाट देण्याविषयी सांगितले.

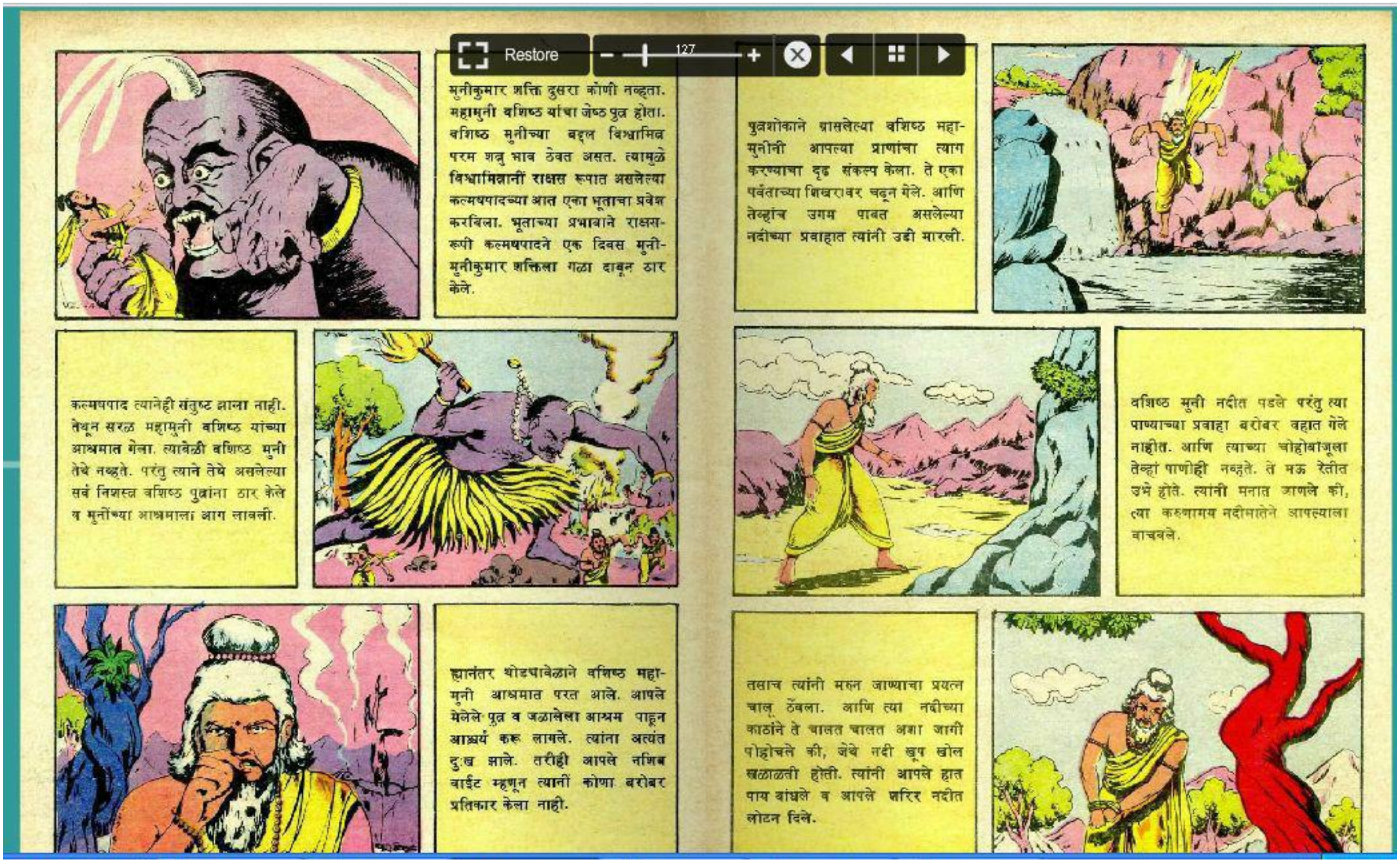

"साधू संन्याशा विषयी श्रद्धा-भक्ति दाखविणे हे राजा लोकांचे कर्तव्य आहे. त्यामुळे तूच बाजूला जाऊन मला रस्ता मोकळा करून दे." मुनी कुमार म्हणाला. ते ऐकून राजा कल्मषपादला अत्यंत राग आला. व त्याने हातातल्या चाबकाने त्याला मारले.

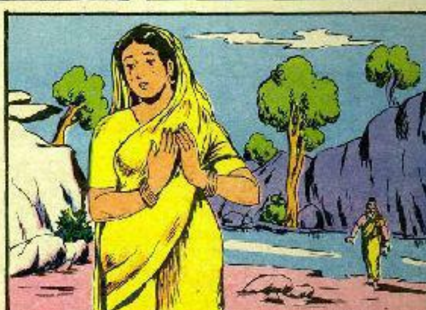
राजाचा अत्याचार पाहून मुनी-कुमारला आश्चर्य वाटले. परंतु थोड्या-वेळाने स्वतःला सांभाळत त्याने त्याला शाप देत म्हटले–"तू राक्षसी वृत्तीचा आहेस. त्यामुळे राज्य करण्यास अयोग्य नालायक आहेस म्हणून तू राक्षस होशील !" दुसऱ्या क्षणी राजाचे राक्षसाच्यात परिवर्तन झाले.

मुनीकुमार शक्ति दुसरा कोणी नव्हता. महामुनी वशिष्ठ यांचा जेष्ठ पुत्र होता. वशिष्ठ मुनीच्या बद्दल विश्वामित्र परम शत्रु भाव ठेवत असत. त्यामुळे विश्वामित्रानीं राक्षस रूपात असलेल्या कल्मषपादच्या आत एका भूताचा प्रवेश करविला. भूताच्या प्रभावाने राक्षस-रूपी कल्मषपादने एक दिवस मुनी-मुनीकुमार शक्तिला गळा दाबून ठार केले.
कल्मषपाद त्यानेही संतुष्ट झाला नाही. तेथून सरळ महामुनी वशिष्ठ यांच्या आश्रमात गेला. त्यावेळी वशिष्ठ मुनी तेथे नव्हते. परंतु त्याने तेथे असलेल्या सर्व निशस्त्र वशिष्ठ पुत्रांना ठार केले व मुनींच्या आश्रमाला आग लावली.
ह्यानंतर थोड्यावेळाने वशिष्ठ महा-मुनी आश्रमात परत आले. आपले मेलेले पुत्र व जळालेला आश्रम पाहून आश्चर्य करू लागले. त्यांना अत्यंत दु:ख झाले. तरीही आपले नशिब वाईट म्हणून त्यानीं कोणा बरोबर प्रतिकार केला नाही.
पुत्रशोकाने ग्रासलेल्या वशिष्ठ महा-मुनींनी आपल्या प्राणांचा त्याग करण्याचा दृढ संकल्प केला. ते एका पर्वताच्या शिखरावर चढून गेले. आणि तेव्हांच उगम पावत असलेल्या नदीच्या प्रवाहात त्यांनी उडी मारली.
वशिष्ठ मुनी नदीत पडले परंतु त्या पाण्याच्या प्रवाहा बरोबर वहात गेले नाहीत. आणि त्याच्या चोहोबाजूला तेव्हां पाणीही नव्हते. ते मऊ रेतीत उभे होते. त्यांनी मनात जाणले की, त्या करुणामय नदीमातेने आपल्याला वाचवले.
तसाच त्यांनी मरुन जाण्याचा प्रयत्न चालू ठेवला. आणि त्या नदीच्या काठाने ते चालत चालत अशा जागी पोहोचले की, जेथे नदी खूप खोल खळाळती होती. त्यांनी आपले हात पाय बांधले व आपले शरिर नदीत लोटन दिले.

नदीत पडता पडता त्यांचे हात पाय एकाएकी सुटून मोकळे झाले. नदीच्या प्रवाहांनी त्यांचे हातपायच सोडवले नाहीत तर त्यांची आपल्या थंडगार पाण्याने थकावट दूर केली व त्यांना आराम दिला.

त्याच वेळी वशिष्ठना शक्तिची बायको आपली सुन नदीच्या काठांवर उभी राहून केविलवाणे आक्रोश करत असलेली दिसली. तेव्हां वशिष्ठांना आठवण झाली. की ती पूर्ण महिन्याची गर्भवती आहे. व ती लवकरच आपल्याला एक नातू देणार आहे. काही नाही तरी आपल्याला नातवाकरीता तरी जगणे भाग आहे. असा निश्चय करून ते नदीतून बाहेर आले.

ह्या नविन नदीला आपल्या बद्दल प्रेमभाव-दया मातृतुल्य प्रेम आहे पाहून वशिष्ठना आनंद दोन बोटे राहिला. आपल्या भक्तांचे पाश केल्यामुळे ह्या नदीचे त्यांनी नामकरण केले "विपाशा" आज सुद्धा विपाशा नदीत स्नान करणे म्हणजे लोक आपल्या भाग्याची गोष्टच मानतात.

मूर्ख राजा

तारुण्यात आलेला जयवर्मा आपल्या वडिलांच्या मृत्यु नंतर विक्रमपुरचा राजा बनला. तो मोठा तेजस्वी व पराक्रमी होता. कोणत्याही गोष्टीत उशिर व बेजबाबदारी त्याला सहन होत नसे.

एके दिवशी जयवर्मा आपल्या नगरातील राजपथावरून बागेत विहार करण्यासाठी चालत जात असतांना त्याची नजर एक गृहस्थ आपल्या मुलाला रागावत असले-ल्यावर पडली. तो म्हणत होता–"अरे मूर्खा, तुला गुरुकुलात विद्याभ्यास करा-वयास पाठविण्यात मी मोठी चुक केली. तू पुस्तकी ज्ञान तर प्राप्त केलेसच परंतु तुला व्यवहार ज्ञानाविषयी काडी इतकी अक्कल आली नाही. त्याउलट तू एक नंबरचा आळशी बनला आहेस. तुला इकडे काही शेतीभाती करण्याकरीता किंवा तिकडे काही नोकरी चाकरी करण्यातकी सुद्धा लायकी राहीली नाही. तुला पहिल्यावरच समजून येते की, गुरुकुलातील अभ्यास काही कामाचा नाही!"

वडिलांचे रागावणे ऐकले न ऐकल्या सारखे करून त्याचा मुलगा कढड्यावर पुस्तकात डोके खुपसून वाचीत बसला होता.

जयवर्माला त्या मुलाच्या वागण्यामुळे विचार आला व त्याच्या मनांत एकच गोष्ट घर करून राहिली की, गुरुकुलात असेच आळशी व मुर्ख विद्यार्थी तयार होतात. त्यामुळे सर्व गुरुकुले बंद करून अशा नगरात वाढणाऱ्या नालायकांची संख्या कमी करता येईल. व संकटापासून राज्याला वाचवता येईल. जयवर्माने तावडतोब दुसऱ्या दिवशी सर्व गुरुकुले व त्याच्या पाठशाळा बंद करण्याची दवंडी पिटविण्याची आज्ञा केली.

काही महिने उलटले एकदा जयवर्माचा दरबार भरला होता. त्याच वेळेस एक